

7. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : [навчальний посібник] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ельга, Ніка-центр, 2006. – 576 с.

8. Лебедев В. И. Экстремальная психология / В. И. Лебедев. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 431 с.

9. Хміляр О. Ф. Психологічні особливості розвитку професійно-важливих фізичних якостей особистості офіцера : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / О. Ф. Хміляр. – К. , 2004. – 18 с.

УДК 159.922.7

Лебедєва С.Ю., к. психол. н., старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ;

Овсяннікова Я.О., к. психол. н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ;

Онїщенко Н.В., к. психол. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ;

Побідаш А.Ю., к. психол. н., начальник відділення впровадження психотренінгових технологій науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З МЕШКАНЦЯМИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЗВІЛЬНЕНИХ У ХОДІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті розкрито особливості роботи фахівців-психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій з мешканцями населених пунктів, звільнених у ході антитерористичної операції. Наведено опис основних заходів в межах практичної роботи групи психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій у м. Слов'янськ. Запропоновано рекомендації щодо надання психологічної допомоги мешканцям звільнених населених пунктів.

Ключові слова: психологічна робота, антитерористична операція, екстрена психологічна допомога населенню, інформаційно-консультативна допомога.

В статье раскрыты особенности работы специалистов-психологов Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям с жителями населенных пунктов, освобожденных в ходе антитеррористической операции. Приведено описание основных мероприятий в рамках практической работы группы психологов Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям в г. Славянск. Предложены рекомендации по оказанию психологической помощи жителям освобожденных населенных пунктов.

Ключевые слова: психологическая работа, антитеррористическая операция, экстренная психологическая помощь населению, информационно-консультативная помощь.

Постановка проблеми. Суспільно-політична ситуація, що склалася навесні 2014 року на сході України, призвела до тяжких наслідків. Через локальний військовий конфлікт в східних регіонах нашої держави велика кількість людей була вимушена покинути свої домівки та шукати притулку в безпечних місцях. Їх повернення до дому стало можливим лише після успішного проведення антитерористичної операції (АТО) в цих населених пунктах. Але, як виявилось, недостатньо просто звільнити населені пункти від терористів, адже люди, які пережили бойові дії у мирній державі, отримали психічні травми різного ступеню важкості.

У статті 38 Кодексу цивільного захисту України [3], яка має назву «Психологічний захист населення» визначено що:

1. Заходи психологічного захисту населення спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і включають:

- 1) планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом;
- 2) своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість;
- 3) виявлення за допомогою психологічних методів чинників, які сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості;
- 4) використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення;
- 5) здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

2. Організація та здійснення заходів психологічного захисту населення покладаються на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Саме на підставі цього нормативно-правового документа Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) здійснювала надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, які були звільнені у ході проведення антитерористичної операції.

Досвіду надання екстреної психологічної допомоги мирним людям, які пережили локальні збройні конфлікти, у психологів Державної служби з надзвичайних ситуацій до цього часу ще не було. Саме тому науковий аналіз практичного досвіду психологічної роботи психологів Державної служби з надзвичайних ситуацій з мешканцям населених пу-

нктив, які були звільнені у ході проведення антитерористичної операції є вкрай важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняному досвіді психологічної науки проблема надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, які були звільнені у ході проведення антитерористичної операції є новою та ще не досить вивченою [1, 2, 4, 5]. Лише зараз психологи підіймають питання щодо визначення певних особливостей видів та методів психологічної роботи з вимушеними переселенцями, біженцями та мешканцям населених пунктів, які були звільнені у ході проведення антитерористичної операції.

Метою даної статі є висвітлення особливостей роботи практичних психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій у населених пунктах, які було звільнено під час проведення антитерористичної операції.

Виклад основного матеріалу. Робоча група психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій прибула до міста Слов'янськ Донецької області 16 липня 2014 року та складалась з 26 осіб. На той момент місто було визволено близько 10 днів. Вперше з квітня 2014 року у місті були припинені бойові дії, завдяки чому розпочалось повномасштабне відновлення його інфраструктури та налагодження мирного життя. Не останню роль в цьому «відродженні» було відведено і фахівцям психологічної служби ДСНС України.

Перш за все було створено пункт екстреної психологічної допомоги у будівлі міської ради м. Слов'янська. У цьому пункті жителі звільненого міста могли отримати психологічну допомогу та консультації з проблемних питань. У приміщенні пункту екстреної психологічної допомоги було організовано роботу гарячої телефонної лінії для мешканців.

Для допомоги місцевим органам влади у вирішенні конфліктних питань з населенням було організовано чергування психологів у пенсійному фонді, відділі соціального захисту, відділі житлово-комунального господарства, будівлі міської ради. Це було обумовлено тим, що одразу велика кількість мешканців повернулися до міста після його звільнення. Під час захоплення міста терористами не здійснювались соціальні виплати, були відключені або пошкоджені комунікації, не вивозилося сміття тощо. Саме тому органи місцевої влади мали дуже велику кількість скарг та конфліктних ситуацій, які перешкоджали їхньому нормальному функціонуванню.

У пункті екстреної психологічної допомоги за весь період роботи групи психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій було надано психологічну допомогу більш ніж 200 особам, надано інформаційно-консультативну допомогу близько 300 особам.

Окремим напрямком роботи психологів у звільненому місті була інформаційно-консультаційна допомога. Для вирішення соціально-

побутових питань групою психологів розроблено інформаційно-консультативну брошуру для мешканців міста «Допомога після травмуючих подій». Також спільно з волонтерами соціальних служб м. Слов'янська розроблено «Дорожню карту для переселенців». Інформаційно-консультаційна допомога, яка надавалась мешканцям психологами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, допомогла знизити соціальну напругу у місті.

Дуже важливим завданням психологів у визволеному від терористів м. Слов'янську було проведення подворових вуличних обходів найбільш постраждалих у ході бойових дій районів. Всього робочою групою психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій було відвідано більше 1000 помешкань. У ході даної роботи було надано психологічну та інформаційно-консультативну допомогу більш ніж 1000 осіб, з них близько 200 дітей, майже 500 осіб похилого віку, 50 інвалідів.

Хочеться відмітити, що робоча група психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій не обмежувалась роботою з населенням лише у м. Слов'янську. Адже багато хто з мешканців міста був вимушений виїхати з нього під час проведення бойових дій і вже, навіть, після його звільнення не наважувався повернутися. Саме з метою інформування таких постраждалих про об'єктивну ситуацію, психологами було здійснено виїзд до м. Святогірська, в ході якої було надано психологічну та інформаційно-консультативну допомогу 76 вимушеним переселенцям зі м. Слов'янська, які тимчасово там проживали.

Слід відмітити, що у психологів робочої група Державної служби України з надзвичайних ситуацій виникали труднощі і з правильним інформуванням мешканців щодо ситуації у місті та країні в цілому. Це було викликано тим, що тривалий час, коли місто було захопленим терористами, люди отримували завідомо брехливу або ж неповну інформацію. Саме на цьому ґрунті виникало дуже багато конфліктних ситуацій, як серед самих мешканців міста, так і з представниками місцевої влади. Лише з налагодженням правильної інформаційної роботи з населенням кількість конфліктних ситуацій почала зменшуватись.

Найбільш гострі реакції на стресові впливи діяльності терористів виявилися у дітей. Дуже багато дітей не могли нормально спати, спілкуватися з однолітками, гуляти і т.д. Надання кваліфікованої психологічної допомоги психологами робоча група ДСНС України дозволило зменшити негативні прояви пережитих дітьми травматичних подій. Нажаль, деяким дітям була потрібна і подальша психологічна допомога. Саме з цією метою психологами Державної служби України з надзвичайних ситуацій було налагоджено взаємодію з психологами-волонтерами громадських установ та організовано «передачу» їм повноважень для подальшого надання психологічної допомоги населенню м. Слов'янськ. В рамках такої взаємодії волонтери залучалися майже до

всіх напрямків роботи психологів ДСНС України. Крім того, неодноразово було проведено спеціальні сумісні семінари за проблемою, що вирішувалась.

По завершенню роботи зведеної групи психологів ДСНС України на основі отриманого практичного досвіду та з метою поширення позитивного досвіду фахівців-психологів, нами було розроблено відповідні рекомендації.

Рекомендації щодо надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, звільнених у ході проведення АТО

I. Підготовчий етап.

1. Збір інформації:

1. Необхідно мати достовірні дані про:

- обсяги руйнувань у населеному пункті та прилеглих територіях;
- ступінь пошкодження інфраструктури населеного пункту;
- кількість заручників, які перебували в полоні терористів;
- кількість постраждалого населення (в тому числі і дітей);
- обсяг проведеної роботи службами швидкого реагування та волонтерами.

2. Для забезпечення якісного надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, звільнених у ході проведення АТО, необхідні наступні умови:

- населений пункт має бути повністю звільненим від терористів;
- передислокація особового складу повинна проводитись централізовано та забезпечувати безпечний перетин блокпостів;
- для мешканців та співробітників ДСНС України мають бути забезпечені гарантії особистої безпеки (*наприклад, підрозділи ДСНС України повинні розпочати проведення робіт, пов'язаних із пошуком та знешкодженням вибухонебезпечних предметів, співробітники МВС патрулюють населений пункт тощо*);
- органи місцевої влади мають розпочати своє функціонування;
- має бути відновленим (хоча б частково) міжміське транспортне сполучення (для повернення тих мешканців, які виїжджали з населеного пункту під час АТО).

3. Матеріально-технічне забезпечення роботи психологів:

- група психологів, яка буде відряджена для надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, звільнених у ході проведення АТО, має бути забезпечена службовим автотранспортом, персональним комп'ютером з багатофункційним пристроєм (принтер з можливістю копіювання документів), достатньою кількістю паперу А4 (не менше 2500 аркушів);

- психологи зобов'язані виконувати роботу у формі встановленого зразка. В окремих випадках необхідно передбачити можливість спілкування з місцевим населенням у цивільному одязі;

- група психологів повинна мати заздалегідь розроблені інформаційні листівки з переліком ознак (симптомів-маркерів), при виявленні яких людина має звернутися за психологічною допомогою до фахівця-психолога.

4. Організація роботи:

- розрахунок кількості задіяних до зведеної групи психологів має відбуватися з урахуванням масштабів руйнувань, стану населення та кількості об'єктів, на яких необхідно організувати чергування;

- для забезпечення якісного консультування та надання психологічної допомоги з урахуванням гендерних особливостей постраждалого населення у зведеній групі психологів слід передбачити наявність як психологів-чоловіків, так і психологів-жінок;

- керівник групи психологів, відряджених для надання психологічної допомоги мешканцям населених пунктів, звільнених у ході проведення АТО, має обов'язково входити до складу оперативного штабу ДСНС України у цьому населеному пункті;

- всю офіційну інформацію, яка надається оперативним штабом ДСНС України для широкого загалу, рекомендується піддавати психологічній експертизі з боку фахівців-психологів ДСНС України.

II. Основний етап.

1. При прибутті групи психологів до населеного пункту, звільненого у ході проведення АТО, необхідно зібрати інформацію стосовно фактичного розміщення на даний момент представників владних структур, установ, спеціальних служб та громадських організацій (див. рис. 1) та їх контактні дані. Цю інформацію слід представити у вигляді інформаційної листівки для розповсюдження серед постраждалого населення.

2. Психологами ДСНС України має бути налагоджена взаємодія з представниками владних структур та громадських організацій (див. рис. 1).

3. Пункт екстреної психологічної допомоги повинен бути розташований у приміщенні міської (районної) ради або мерії. Це сприятиме ефективній взаємодії психологів з органами місцевої та виконавчої влади.

4. Організувати чергування психологів бажано на першому поверсі (у фойє) приміщення міської (районної) ради. Це дозволить проводити з населенням роз'яснювальну роботу щодо актуальних питань, які стосуються як налагодження життєзабезпечення взагалі, так і отримання конкретного виду допомоги (в тому числі, психологічної). На місці чергування (на посту) необхідно розмістити інформаційні листівки з усією необхідною інформацією.

5. Індивідуальні консультації у пункті екстреної психологічної допомоги необхідно проводити психологам обох статей (жінка та чоло-

вік). Також слід зазначити, що вони повинні мати досвід надання психологічної допомоги дітям.

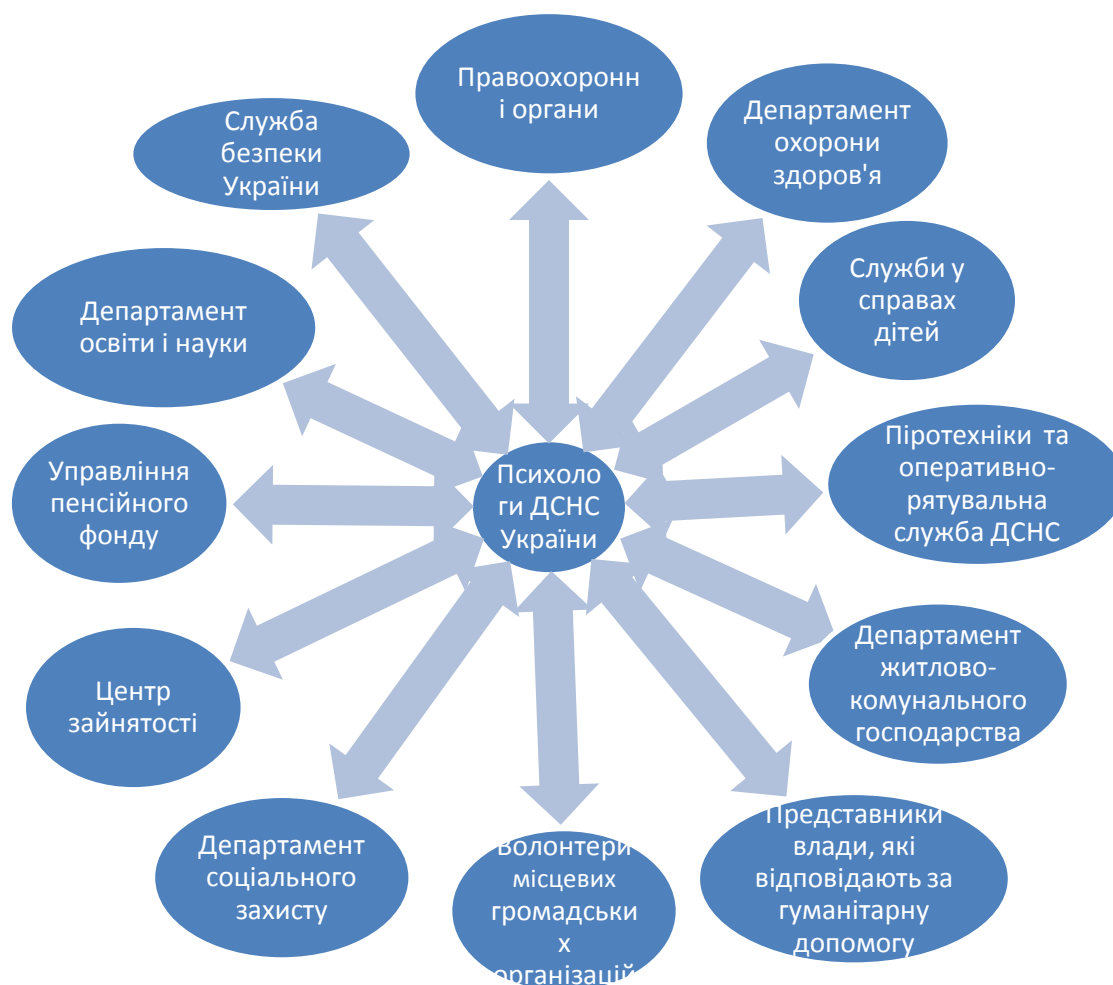

Рис. 1. Схема взаємодії психологів ДСНС України з представниками владних структур, установ, служб та громадських організацій населеного пункту, звільненого у ході АТО.

6. Психологічну допомогу персоналу установ або організацій, які під час проведення АТО допомагали постраждалому населенню, рекомендується проводити у вигляді групової роботи.

7. Важливою є співпраця з волонтерами-психологами громадських організацій, під час якої є доцільним їх консультування з питань надання екстреної психологічної допомоги постраждалому при проведенні АТО населенню.

8. Бажано з числа психологів ДСНС України призначити відповідального за взаємодію зі ЗМІ. Цей психолог повинен володіти повною актуальною інформацією, яку буде надавати представникам ЗМІ з урахуванням психічного стану мешканців, звільненого у ході АТО населеного пункту.

9. Пункт екстреної психологічної допомоги бажано розташувати на 1-му або 2-му поверсі приміщення.

10. На вході в адміністративну будівлю слід розмістити покажчики з місцем розташування пункту екстреної психологічної допомоги, графіком його роботи та номерами контактних телефонів (номером гарячої лінії).

11. За необхідністю та узгодженням з відповідними структурами та службами доцільною є організація чергування психологів ДСНС України у години прийому в найбільш завантажених та проблемних структурах місцевої влади (в управлінні пенсійного фонду, департаменті соціального захисту, житлово-комунального господарства тощо).

12. При розгортанні пункту екстреної психологічної допомоги для ефективної його роботи необхідно забезпечити:

- наявність міського стаціонарного телефону, бажано з міжміським зв'язком;
- наявність персонального комп'ютеру з багатофункційним пристроєм;
- наявність достатньої кількості паперу А4 (не менше 2500 аркушів);
- необхідно забезпечити наявність у пункті достатньої кількості питної води (особливо у спекотний період) та електрочайника.

13. Разом з представниками місцевої влади необхідно визначити найбільш постраждалі райони та розробити план обходу психологами ДСНС України мешканців за місцем їх постійного проживання.

14. При організації обходів мешканців за місцем їх постійного проживання варто дотримуватись наступних правил:

- з міркувань безпеки у обходах мають приймати участь лише психологи-чоловіки;
- група має складатися мінімум з 2-х осіб, проте бажаним є залучення місцевих волонтерів-психологів громадських організацій. Також корисним є залучення медичного персоналу установ психіатричного напрямку (за можливістю), можлива взаємодія з представниками правоохоронних органів;
- з міркувань безпеки при проведенні обходів психологи повинні спілкуватися з жителями на подвір'ї, не заходячи в будинок, чи квартиру;
- фахівцям слід обов'язково уточнити у мешканців інформацію про потребу у медичній, гуманітарній, спеціалізованій психологічній допомозі, а також випадках виявлення вибухонебезпечних предметів тощо. Отриману інформацію слід передати у відповідні служби за напрямами.

III. Завершальний етап.

1. При завершенні роботи психологів ДСНС України у населеному пункті, звільненому у ході АТО, необхідно організувати передачу

місцевим волонтерам-психологам громадських організацій персональних даних мешканців, які потребують подальшої психологічної допомоги. Координацію та організацію роботи волонтерів слід здійснювати із залученням Центру психологічного забезпечення оперативно-рятувальної служби ДСНС України та місцевого Департаменту охорони здоров'я.

2. Якщо є можливість, то роботу місцевих волонтерів-психологів громадських організацій варто продовжити у тому ж приміщенні, де знаходився пункт екстреної психологічної допомоги. Рекомендується у пункті екстреної психологічної допомоги залишити місцевий стаціонарний телефон з номером, який вказаний у пам'ятках.

Висновки. Наведені рекомендації щодо особливостей надання психологічної допомоги мешканцям визволених від терористів населених пунктів можуть бути рекомендовані для використання фахівцями служб психологічного забезпечення і при роботі в інших містах, населення яких постраждало внаслідок проведення антитерористичної операції. Всі представлені пункти в межах розроблених рекомендацій можуть доповнюватись та уточнюватись в залежності від специфіки ситуації та обставин, в яких доведеться працювати фахівцям служби психологічного забезпечення Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екстремальна психологія : [підручник / Євсюков О. П., Куфлієвський А. С., Лебедев Д. В. та ін.]; за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К. : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.

2. Екстремальна та кризова психологія : [термінологічний словник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка]. – Х. : ХНАДУ, НУЦЗУ, 2010. – 291 с.

3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до наказу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

4. Кризова психологія : [навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка]. – Х.: НУЦЗУ, 2010. – 401 с.

5. Христенко В. Є. Особливості надання екстреної психологічної допомоги в осередку надзвичайної ситуації / В. Є. Христенко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. – Вип. 4. – Х. : УЦЗУ, 2007. – С. 220-227.